

TURMUSH QURISHGA NISBATAN IJTIMOIIY FOBIYA FENOMENINING IJTIMOIIY PSIXOLOGIYADA TADQIQ ETILISHI

Nasrullayeva Asolat Abdumalik qizi

*“Oila va gender” ilmiy-tadqiqot instituti 19.00.05 -Ijtimoiy psixologiya. Etnopsixologiya
ixtisosligi 2-bosqich tayanch doktoranti (PhD)*

<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.066>

Annotatsiya: Yetarli darajada moslashuvchanlikka ega bo'lgan oila tashqi ko'rinishini o'zgartirib, bir vaqtning o'zida innovatsiyalarni uyg'un qabul qilish uchun resurslarni sotib olish bilan birga, o'ziga xos funksiyalarni saqlab turishga qodir. Qanday bo'lmasin, savol hozircha ochiq qolmoqda, bu bizga nikoh va oila sohasidagi risklar va yangi imkoniyatlar haqida gapirishga imkon beradi, bu munosabatlar sohasining o'zgarish va o'zgaruvchan tomonlarini ochib beradi. Maqolada turmish qurishga nisbatan ijtimoiy fobiya fenomenining ijtimoiy-psixologik jihatidan tadqiq etilishiga bag'ishlangan qiyosiy adabiyotlar tahlili bayon etiladi.

Kalit so'zlar: oila qurish motivi, yoshlar, ijtimoiy fobiya, maskulinlik, femininlik, androgoniya, ijtimoiy tasavvur, ijtimoiy ustanovka, turmush yoshi.

ИССЛЕДОВАНИЕ ФЕНОМЕНА СОЦИАЛЬНОЙ ФОБИИ В СВЯЗИ С БРАКОМ В СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ

Насруллаева Асолат Абдумаликовна

Научно-исследовательский институт «Семья и гендер»

*19.00.05-Социальная психология. Базовый докторант (PhD) фазы 2 по
специальности этнопсихология*

Аннотация: Обладая достаточной степенью гибкости, семья, меняя свой облик, способна сохранять специфичные функции, обретая одновременно ресурсы для гармоничного принятия инноваций. В любом случае вопрос пока остается открытым, позволяя говорить как о рисках, так и новых возможностях в сфере брака и семьи, раскрывая как инвариантные, так и вариативные стороны этой сферы отношений. В статье описан анализ сравнительной литературы, посвященной социально-психологическому изучению феномена социофобии в отношении брака.

Ключевые слова: мотив построения семьи, молодость, социофобия, мужественность, женственность, андрогония, социальное воображение, социальный институт, брачный возраст.

RESEARCH OF THE PHENOMENON OF SOCIAL PHOBIA IN RELATION TO MARRIAGE IN SOCIAL PSYCHOLOGY

Nasrullayeva Asolat Abdumalik qizi

Research institute” family and gender»

*19.00.05 - Social Psychology. Ethnopsychology specialism Phase 2 Foundation doctoral
student (PhD)*

Abstract: A family with sufficient flexibility is able to change its appearance and maintain its original functions while simultaneously acquiring resources to accommodate innovations. In any case, the question remains open for now, which allows us to talk about risks and new opportunities in the field of marriage and family, which reveals the fixed and changing aspects of the field of relationships. The article describes the analysis of comparative literature devoted to the socio-psychological study of the phenomenon of social phobia in relation to marriage.

Key words: family building motive, young people, social phobia, masculinity, femininity,

androgony, social imagination, social institution, marriage age.

Kirish (Introduction). Zamonaviy globallashuv sharoitida jamiyat hayotining barcha jabhalarida jiddiy transformatsiyalar ro'y berishi an'anaviy oila va nikohda o'zgarishlarga olib kelmoqda. Oila muammosini o'rganishning ahamiyati oilaning turmush tarzi va uning funksiyalarining zamonaviy ijtimoiy ehtiyojlarga mos kelishini (yoki nomuvofiqligini) aniqlash zarur bo'lganda namoyon bo'ladi. I.V.Grebennikov ta'kidlaganidek, oilaviy muammolar uning funksiyalari amalga oshirilmaganda yoki yomon amalga oshirilganda paydo bo'ladi. Buni sotsiologik, statistik va jurnalistik materiallar tasdiqlaydi. An'anaviy jamiyatdan zamonaviy axborot jamiyatiga o'tish oilaning ijtimoiy instituti funksiyalarining o'zgarishiga olib keldi, bu butun jamiyatga ham, shaxsga ham ta'sir ko'rsatdi. Jamiyatda hukmron bo'lgan deyarli barcha hayotiy g'oyalar, ustuvorliklar tizimi, ratsionallik turi va shaxsiyatning ruhiy tuzilishi o'zgaradi [1].

Erkinlik darajasining oshishi, ta'limning ahamiyati va shaxsiy o'zini o'zi anglash bilan bog'liq tendensiyalar zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarga yordam beradi. Ijtimoiy tabaqalanishning kuchayishi va ijtimoiy keskinlikning kuchayishi oila muammolarining paydo bo'lishiga yordam beradi. Oila shaxsni birlashtiruvchi markazdir. Inson uchun oila hissiy aloqa, tan olish va o'zini o'zi anglash ehtiyojlarini qondirish sohasi bo'lib qoladi. Shu sababli, oilaning rivojlanishi va o'zgarishi bilan oilaviy qadriyatlarning ijtimoiy va shaxsiy ahamiyati saqlanib qoladi. Zamonaviy jamiyatda oilaviy qadriyatlar yo'nalishidagi o'zgarishlar, birinchi navbatda, bir sivilizatsiya turidan ikkinchisiga o'tish bilan bog'liq global tendensiyalar bilan belgilanadi. Ikkinchidan, oilaviy qadriyatlar yo'nalishlarining o'zgarishi asosiy ijtimoiy institutlar va umuman ijtimoiy tashkilotdagi chuqur va sifatli o'zgarishlar bilan bog'liq [2].

Shunday qilib, zamonaviy jamiyatda oilada sodir bo'layotgan o'zgarishlar nuqtayi nazaridan turmush qurishda ijtimoiy fobiyalar muammosini o'rganish alohida ahamiyatga ega. Ushbu muammoni shakllantirish butun oila institutining qadriyatlar tizimini, shuningdek, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda kerak bo'ladigan psixologik indikatorlarni shakllantirish mexanizmlarini tushunishga yordam beradi. Shunday qilib, zamonaviy oilada qarindoshlik ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatdan uzoqlashib, shaxsning iqtisodiy ehtiyojlariga ustuvor ahamiyat beradi.

Metodlar (Methods). Ijtimoiy fobiya hodisalari bilan bog'liq holatlar XIX -asrning o'rtalaridan boshlab psixiatriya adabiyotida qayd etilgan. N.Duboux, P.Janet, P.Hartenberg, E.Kraepelm,R. Janet, V.Yastrebov kabi olimlar odamlar doirasidagi axloqiy pozitsiyadan tashvish paydo bo'lishiga olib keladigan jamoat harakatlari orqali qo'rqishdan kelib chiqadigan fobiyalarni o'rgangan. Xorijiy izlanishlardan ko'rishimiz mumkinki ijtimoiy fobiya tushunchasiga, fobiyaning qanday nomoyon bo'lishi va fobiyaning kelib chiqish sabablariga tobora qiziqish uyg'ondi va xorijda bir qator olimlar tomonidan fobiya tushunchasiga izoh berib o'tildi. Eng yirik etimolog-slavyan M.Fasmerning fikriga ko'ra, «fobiya» so'zi dastlab «qo'rquv» ya'ni «biror narsadan qo'rqish ma'nosini anglatadi» degan fikrni bildirib o'tdi [3].

Fobiyalarning birinchi klinik tavsiflari qadimgi mualliflarda, xususan, Gippokrat tomonidan fobiyaga quydagicha fikr bildirgan, uning fikricha balandlik qo'rqividan aziyat chekkan bemorni tasvirlagan, adabiyotda fobiya tushunchasi obsessiyaning bir qismi sifatida tasvirlangan. Obsessiya tushunchasini birinchi bo'lib, XVII-asrda Feleks Plater bergan. Obsessiya (lot. obsessio - «qamal», «o'rab olish») - vaqti-vaqti bilan, cheksiz vaqt oralig'ida, odamda paydo bo'ladigan obsessiv, istalmagan ixtiyoriy fikrlar yoki g'oyalar sindromi. Biror kishi bunday fikrlarga bog'lanishi mumkin; ular salbiy his-tuyg'ularni yoki qayg'ularni keltirib chiqaradi va bunday fikrlardan qutulish yoki boshqarish qiyin. Tabiatan obsessiv bo'lgan o'limdan qo'rqish E.Berton asarida o'rganilgan. K.P.Moritz bemorning apopleksiya bilan kasal bo'lib qolishdan qo'rqishidan azob chekayotgan klinik holatni nashr etdi [4].

Apopleksiya bu (yun. Apopleso zarb bilan shikast yetkazish) bosh miyaga qon quyilishi natijasida bemorning tez xushdan ketib, yiqilishi bilan davom etadigan kasallik holati. Pinel

ishlarida ruhiy kasalliklarning 5 guruhini, shu jumladan «deliryumsiz maniya» ni ajratadi, bu fobik holatlarga o'xshash deb tavsiflaydi. Pinelning shogirdi E.Esquirol «shubha kasalligi» (folie de doute) ni ajratib ko'rsatdi, u «monomania» atamasini kiritdi. Bu konsepsiya, boshqa narsalar qatorida, turli xil obsessiv holatlarni, shuningdek, fobiyalarni o'z ichiga olgan, ularni muntazam ravishda o'rganishga harakat qilingan. Ijtimoiy vaziyatlardan qochish bilan bog'liq ruhiy buzilishning tavsifi «ereutofobiya» atamasi J.Kasper tomonidan taklif qilingan, shunga o'xshash holat H.Duboux tomonidan tekshirilgan [5].

Odamlar oldida qizarib ketishdan qo'rqib, ular bilan muloqot qilishdan qochgan 21 yoshli yigitning voqea tarixi keltirilgan. Rus adabiyotida obsesyonlar birinchi marta I.M.Balinskiyning asarlarida qayd etilgan u «majburiy holatlar» atamasini taklif qildi. Uning fikricha, bu davlatlar uchun umumiy narsa «ongni begonalashtirish» edi. K.Vestfal birinchi marta obsesyonlar guruhidan fobiyalarni bir qator fenomenologik farqlar mavjudligi sababli ajratib ko'rsatdi, ularning klinik ko'rinishi va dinamikasini har tomonlama tahlil qildi, rivojlanish, kuchayish tendensiyasini aniqladi. U birinchi marta yunoncha «kvadratlardan qo'rqish» so'zma-so'z tarjima qilingan «agorafobiya» atamasini taklif qildi, kengroq ma'noda jamoat joylarida bo'lish qo'rquvi. 19-asrda obsesyonlar va fobiyalar asosan B.Morel tomonidan «degeneratsiya ta'limoti» doirasida tahlil qilindi, unga ko'ra har bir keyingi avlodda aqliy va fobiyalarning barqaror o'sishi kuzatiladi. jismoniy og'riqli ko'rinishlar kuzatiladi. B.Morel fobiyalarni his-tuyg'ularning buzilishi deb hisoblagan va ularni «emotiv aldanishlar» deb atagan [6].

P.B.Gannushkin va S.A.Suxanov fobiyalar asosan tashvishli va shubhali belgilarga ega bo'lgan odamlarda rivojlanadi, deb hisoblagan. Ularning fikriga ko'ra, astenik va shizoid psixopatiyasi bo'lgan bemorlarda o'ta og'ir ruhiy travma obsesyonlar va fobiyalar ham rivojlanishi mumkin.

Z.Freyd qo'rquv holatlarining tasnifini taklif qildi, unda quyidagi shakllardan iborat.

- 1) «erkin qo'rquv» (tashvish) - o'ziga xos mazmundan mahrum bo'lgan ma'nosiz qo'rquv;
- 2) qo'rquv - qandaydir xavfni kutish holati;
- 3) qo'rquv - muayyan ob'ektdan qo'rqish
- 4) fobiya - muayyan ob'ekt yoki hodisadan yengib bo'lmaydigan obsessiv qo'rquv.

Z.Freydning fikriga ko'ra, fobiyalarning paydo bo'lishining asosi, bolalik davrida olingan psixologik jarohatlardir. (Ego) tomonidan psixologik himoya tufayli ongsiz impulslarni (Id) amalga oshira olmaslik fobiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Z.Freyd fobiyalar qulay sharoitlarda yo'qolishi va yomonlashishi va rivojlanishi mumkinligini ta'kidlab o'tgan. Psixoanalizning yana bir vakili A.Adler fobiyalar bolalik davridagi pastlik kompleksi natijasida paydo bo'ladi, deb hisoblagan. U fobiyalarning paydo bo'lishida yetakchi rolni oila ichidagi munosabatlarga yuklagan. Neofreydizm vakillari (K.Xorni, H.S.Sullivan,) fobiyalarning sababi ona va bola o'rtasidagi noto'g'ri munosabatda, xususan, onalik mehri va mehrining yo'qligida deb hisoblashgan [7].

I.P.Pavlov fobiya to'g'risida boshqacha fikrda edi. U fobiyalarni patologik passiv-mudofaa reaksiyalari deb hisoblagan. Ushbu reaksiyalarning kuchayishi natijada fobiyaga moyillikning kuchayishini aytib o'tgan. Pavlovning so'zlariga ko'ra, shartsiz reflekslarning o'zaro ta'siri paytida yuzaga kelishi mumkin, bunda unga qo'zg'alishning nurlanishi tufayli passiv himoya refleksi kuchayadi yoki boshqa shartsiz refleksdan ijobiy induksiya. M.M.Asatiani fobiyalar patologik shartli refleksli bog'lanish mexanizmiga asoslanadi, bu juda barqaror bo'lib, bu o'z navbatida qo'zg'alish jarayonlarining inertsiasining natijasidir. Bixeviorizm vakillari ham xuddi shunday g'oyalarga amal qilishgan (J.Wolpe, J.Uotson) fobiyalar shartsiz qo'zg'atuvchi bilan birgalikda shartli neytral qo'zg'atuvchiga patologik tashvishli reaksiyani aniqlash natijasida rivojlanadi, deb hisobladi. Noxush vaziyatdan fobik qochish yengillik tuyg'usini keltirib chiqaradi va bunday xatti-harakatlarning yanada mustahkamlanishiga olib keladi.

Ivanov-Smolenskiy obsessiv holatlar bir-biridan unchalik farq qilmaydigan 2 guruhga bo'lingan deb hisoblagan. Birinchisiga u qo'zg'alishning obsessiv hodisalarini kiritgan, bu esa o'z navbatida intellektual sohadagi buzilishlarga (obsessiv qo'rquvlar, g'oyalar va boshqalar), hissiy

sohaga (obsessiv qoʻrquvlar) va harakat sohasiga (obsessiv harakatlar) boʻlingan.

Natijalar (Results). Nikoh munosabatlari sohasi zamonaviy jamiyatning oʻzgarish jarayonlari tomonidan sezilarli bosim ostida boʻlgani uchun ham oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan. Turli mamlakatlardan kelgan psixologlar va sotsiologlar roʻyxatga olinmagan nikoh va nikohdan tashqari tugʻilishning tobora ommalashib borayotganini, bir jinsli nikohlar va yolgʻiz yashash madaniyatining tarqalishini, gender rollarining yemirilishi va tugʻilish darajasining pasayishini oʻrganishmoqda [2]. Taʼlim darajasi oshgani sayin turmush qurish istagining kamayish tendensiyasi koʻproq ayollarda kuzatilmoqda [1]. Tadqiqotlarga koʻra, 18 yoshdan 34 yoshgacha boʻlgan yoshlarning 12,5 foizi hayotlari davomida romantik sherik boʻlmaganligini tan olishadi [8]. Nikoh va ishqiy munosabatlar muammolari mahalliy va xorijiy fanlarda juda chuqur oʻrganilgan, ammo koʻpgina tadqiqotlar obyekt talabalardir.

Oilaning rol tuzilmasi haqidagi tasavvurdagi oʻzgarishlar yoshlarning nikoh haqidagi ijtimoiy gʻoyalari shakllantirishda muhim rol oʻynaydi [3]. Yosh oilalarni oʻrganishda tadqiqotchilar ijtimoiy-rol blokiga eʼtibor berishadi, sheriklar uchun oilaviy hayotning muayyan sohalari: jinsiy, ota-onalik va tarbiyaviy, maishiy, ijtimoiy faollik, hissiy va psixoterapevtik, umumiy manfaatlar muhimligini aniqlaydilar. Xususan, 18-25 yoshdagi oʻquvchi qizlar turmush oʻrtogʻi bilan hissiy aloqaga koʻproq eʼtibor qaratgan boʻlsa, oʻsha yoshdagi erkak talabalar ijtimoiy faollikka, oilani moddiy qoʻllab-quvvatlashga, ota-onalik va tarbiyaviy funksiyalarni amalga oshirishga koʻproq eʼtibor qaratayotgani aniqlandi [8].

Muhokama (Discussion). Erkaklik va ayollik oʻzgarishi tendensiyalari oʻrganilib, erkak va ayol jinsi rollarining qutblanishini zaiflashtirish tendensiyasi aniqlandi. Ideal ayol anʼanaviy “ayollik” fazilatlaridan (gʻamxoʻrlik, tejamkorlik, kamtarlik) tashqari, jamoat ongida “erkak” fazilatlarini egallashni boshlaydi: energiya, tadbirkorlik, mustaqillik, muvaffaqiyatga erishish qobiliyati [9]. Shu bilan birga, nikohni va bolalar tugʻilishini kechiktirish tendensiyasi talabalikdan keyingi yoshlarga boʻlgan qiziqishni belgilaydi, chunki aynan shu yoshda sherik tanlash, oilaning shakllanishi va turmush oʻrtogʻi haqidagi oʻzlarining ijtimoiy gʻoyalari va haqiqat oʻrtasidagi ziddiyatga yoshlar duch kelishi mumkin.

J.K.Abrikning fikricha, ijtimoiy vakilliklarning oʻzagi asosiy meʼyorlar va qadriyatlar bilan bogʻliq boʻlgan ijtimoiy vakillikning semantik mohiyatini, shuningdek, guruhning jamoaviy xotirasini belgilovchi yetarlicha barqaror shakllanishdir. Tadqiqotning nazariy asosi S.Moskovichning ijtimoiy tasvirlar nazariyasi boʻlib, V.Shtraus va N.Xou tomonidan ishlab chiqilgan avlodlarning davrlanishi va E.Shamis va E.Nikonov tomonidan rus madaniy-tarixiy voqeligiga moslashtirilgan. Bir avlodga mansublik umumiyliги bilan belgilanadi: a) tarixiy davr; b) eʼtiqod va xulq-atvor shakllari; v) avlod vakillarining tengdoshlari bilan oʻrtoqlashgan tajribalari asosida shakllangan avlodga mansublik hissi. Ijtimoiy psixologiya doirasidagi avlodlar nazariyasi munozaralarni keltirib chiqaradi. Baʼzi mualliflar undan foydalanishni yetarli darajada toʻgʻri deb hisoblamaydilar, boshqalari alohida hodisalarni avlodlar nuqtayi nazaridan katta ijtimoiy guruhlar sifatida oʻrganish maqsadga muvofiqligini tan olib, “avlodlar keyingi avlodlarga sifat jihatidan taʼsir koʻrsatadigan jamoaviy subyekt sifatida harakat qilishlari mumkin” deb taʼkidlaydilar. Oilaviy anʼanalar davomiyligini buzish, oʻtmishdagi avlodlar tajribasini oʻtkazishdagi qiyinchiliklar, yangi rol stereotiplarini joriy etish va moda nikoh tendensiyalarini targʻib qilish oila tizimining yaxlitligini, shu jumladan uning modelini qurish darajasida asta-sekin buzmoqda. Bu jarayonda ayniqsa yosh avlod ishtirok etadi, chunki u har qanday ijtimoiy oʻzgarishlarga eng sezgir. Nikoh-oila munosabatlari sohasidagi yangi oʻzgarishlarni ushbu bosqichda baholash qiyin boʻlganligi sababli, oqibatlar keyinroq paydo boʻladi, ammo baribir jamiyat aʼzolarining oilaviy farovonligiga jiddiy tahdid mavjudligini taxmin qilish mumkin. zamonaviy yoshlarning qadriyatlar tizimida ushbu munosabatlar sohasining ustuvorligini yoʻqotish tendensiyalari shakllangan munosabatlar nikoh va oila haqidagi anʼanaviy gʻoyalarni, ularning har bir inson hayotidagi rolini qadrsizlantiradigan tegishli xatti-harakatlar shakllarini tabiiy ravishda qoʻzgʻatadi.

Xulosa (Conclusion). Asosiy resurs nikoh uchun noadekvat sabablarga koʻra yoshlar oʻrtasida

turmush qurish uchun maqbul motivatsiyaning ustunligini o'z ichiga olishi kerak. Jinsdan qat'iy nazar, o'spirinlik davrida turmush qurishning asosiy sabablari "sevgi" va "ma'naviy yaqinlik" dir. Shu bilan birga, kelajakdagi oilaviy munosabatlarning moddiy komponenti o'g'il bolalarga qaraganda qizlarni ko'proq qiziqtiradi.

Kelajakdagi turmush o'rtog'ining shaxsiy xususiyatlariga alohida talablar qo'yiladi. Umuman olganda, yoshlar sherikning androgin xususiyatlarini afzal ko'rishlariga qaramay, qizlar hali ham o'z turmush o'rtog'ida erkaklik xususiyatlarining ustunligiga intilishadi, o'g'il bolalar esa turmush o'rtog'ida ham erkak, ham ayollik xususiyatlarini namoyon etishga tayyor. O'z navbatida, erkaklik elementlariga ega bo'lgan bunday androgin yo'nalishi yoshlar uchun nikoh va oilaviy munosabatlarning hozirgi paytda mashhur bo'lgan tenglik modelini amalga oshirish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):

Емельянова Т.П., Шмидт Д.А. Партнерские отношения в браке: репрезентации двух поколений // Вестник РГГУ. Серия «Психология. Педагогика. Образование». 2019. № 4. С. 63—79. DOI:10.28995/2073-6398-2019-4-63-79

Емельянова Т.П., Шмидт Д.А. Романтические отношения и брак в социальных представлениях поколений миллениалов и бэби-бумеров // Вестник Московского государственного областного университета.

Орлова И.Н., Донцов Д.А. О социально-психологической готовности современной российской студенческой молодежи к браку и созданию семьи // Социальная психология и общество. 2012. № 3. С. 58—71.

Панфилова Ю.М. Определение направленности во взаимодействии с партнером в незарегистрированном браке // Известия Иркутского государственного университета. Серия: Психология. 2020. Т. 32. С. 31—43. DOI:10.26516/2304-1226.2020.32.31.

Пищик В.И. Поколения: социально-психологический анализ ментальности // Социальная психология и общество. 2011. № 2. С. 80—88.

Солдатова Е.Л. Семейные ценности как основа межпоколенной коммуникации // Семья и современный социум. Серия: семья и дети в современном мире / Под ред. В.Л. Ситникова, С.А. Бурковой, Э.Б. Дунаевской. СПб.: «Социально-гуманитарное знание», 2017. С. 104—109.

Сорокина Т.Ю. Особенности брачно-семейных установок студенческой молодежи: дисс. ... канд. психол. наук. Самара, 2007. 240 с.

Abric J.-Cl. La notion de noyau central: bilans et perspectives actuelles. Actes de la Cinquième conférence internationale sur les représentations sociales. Montréal, 2000. P. 87—88.